

Verneplikten i det 21. århundre

*Intrådesanförelse i KKrVA avd I den 16 mars 2021
av Lars S Lervik*

Résumé

Major General Lervik is a staunch supporter of Scandinavian's take on conscription. As Chief of the Norwegian Army, it is his responsibility to build Norway's future land force in a time of great uncertainty. Scandinavian-style socialist democracies are under pressure, and the future of the post second world war rules-based world-order is not a given. General Lervik sees conscription as a bridge between the population and the armed forces, securing common values and purpose of the nation and its military. In his inaugural speech to the Royal Swedish Academy of War Sciences he looks at conscription in the past, in the current day, and considers its purpose and role in the future operating environment. Operational quality, democratic values and advantages in building a national "total defence" structure are cornerstones for the Norwegian Army chief as he considers conscription in the 21st Century.

JEG VILL I KVELD snakke om verneplikten i det 21. århundre. Jeg vil se verneplikten i et historisk perspektiv – som militær nødvendighet og som en del av nasjonsbyggingen. Jeg vil fortelle om verneplikten i dag. Et privilegium for en hærsjef, som gir daglige operative leveranser i verdensklasse, rekrutterer de beste offiserer og spesialister – og som en avgjørende del av en nasjonal avskrekkingsstrategi. Og jeg vil se på verneplikten som en del av fremtidens militære operasjoner – både som en militær fordel, og som et forsvaret av vårt demokrati og samfunnsordning.

Vi lever i en tid der våre åpne og frie samfunn utfordres. Det er ikke lengre selvsagt at demokratiet som styreform vil vinne frem. Respekt for menneskerettigheter og den regelbaserte verdensorden deles ikke av dem som utfordrer oss. Verdier og rettigheter vi bygget har opp gjennom hundrevis av år går en usikker fremtid i møte. Maktbalansen endres.

Verneplikten i et historisk perspektiv

Helt siden jakt- og sankingssamfunnet gikk over i jordbrukssamfunnet har mennesker måttet forsvare ressurser og landområder i fellesskap. Vi dyrket landet og måtte samarbeide for å beholde verdiene vi hadde skapt. Mange i flokken måtte lære seg å sloss for at gruppen skulle overleve. Gjennom tidene utviklet dette konseptet seg til verneplikten, som siden vikingtiden har vært grunnmuren i forsvaret av Norge.

Mens konger og stater i Europa – og resten av verden – har påberopt seg retten til tvinge undersåtter til å forsvare kongens eiendom, handler den norske – og kanskje skandinaviske – verneplikten om noe litt annet. Det er en nyanseforskjell, men det er viktig.

For oss handler det om å stå skulder ved skulder med våre naboer, granner, når farer truer. Det er viktigere enn å forsvare en elite.

Måten vi organiserer forsvaret på sier noe om vår kulturelle identitet.

Jeg har ved tidligere anledninger snakket om kvaliteten på norske soldater i førstegangstjeneste. Om hvor heldig jeg er med utgangspunktet jeg bygger Hæren på. Jeg er ikke den første norske offiseren som hevder dette. I 1762 raste debatten i det dansk-norske officerskorpset.

Var det best med vervede utenlandske soldater eller militser av utskrevne bønder? Løsningen i Danmark var å integrere utskrevne soldater i vervede regiment, – men ikke i Norge. Tvert imot ble de norske vernepliktige soldatene beskrevet slik:

Der hvor vervede soldater ble holdt med disiplin, var nordmannen i stedet disiplinert gjennom sin tenkemåte og sin oppfattelse av sine plikter. I hele Europa finnes det ikke noen bondestand som kan sammenlignes med den norske. En stor del av de norske bønder stammer ikke bare fra adelige familier, men endog fra de såkalte Næsekonger. Den norske bondes tenkemåte er langt mer opphøyet enn andre bønders, noe som kommer av at han har vært mindre undertrykket enn andre. Den norske bondes standhaftighet, mot og tapperhet er godt kjent. Hvilke fordeler kan man ikke få av en slik bondestand.¹

Denne nasjonalromantiske idealiseringen av den norske bonden som frihetselskende, standhaftig, hardfør, lojal – på alle måter den idéelle soldat – går igjen i den norske debatten rundt verneplikten i tiden frem mot grunnlovens etablering i 1814.

Den norske hæren var allerede nasjonal, men før 1814 var ikke verneplikten i Norge allmenn. Den gjaldt stort sett bare for bøndene, og omfattet ikke alle former for militærtjeneste. Like fullt løste de norske bondesoldatene sine oppdrag både hjemme og ute på slagmarker i Europa.

I 1793 ble en nyvinning – *Levée en Masse* – innført i det revolusjonære Frankrike. Denne ordningen var noe helt nytt. Den gjaldt for hele den mannlige befolkningen og innebar at *individet* ble pålagt en patriotisk plikt til å forsvare staten og alle statens landområder. Ikke kongen.

Allmenn verneplikt som system viste seg raskt overlegent alle andre militære rekrutteringssystemer. Verneplikten gjorde det mulig å deployere langt større og mer motiverte styrker enn tidligere. Den industrielle revolusjonen gjorde det mulig å produsere våpen og utruste store arméer samtidig. Selv om de vernepliktige masse-hærene ikke hadde den samme treningen og erfaringen som de profesjonelle soldatene, kompenserte volumet og motivasjonen for dette og mer til.²

Paragrafen om allmenn verneplikt i den norske grunnloven fra 1814, paragraf 109, var naturlig nok sterkt inspirert av det franske systemet og idéene det var bygget på. Norge baserte argumentasjonen for verneplikt seg på to fundament – et rasjonelt, militært, for å bygge forsvarskraft med tilstrekkelig volum – og et ideologisk som vektla på likhetsprinsippet og nasjonsbygging.

En allmenn verneplikt ga mulighet til å integrere borgere fra alle regioner og alle samfunnslag i et fellesskap. Arméens disiplin ga muligheter for opplæring av soldatene – både allmennutdanning og militært. Dette har gitt verneplikten en sentral plass, ikke bare i vårt forsvar, men også som fundament for nasjonal identitet.³

Idéen om ”folket i våpen” ble fanesaken i kampen mot svensk dominans i unionen, og det var i disse årene etter 1814 at det såkalte ”agrar-liberale-militære komplekset” vokste frem. Offiserer med tilknytning til komplekset innså at Forsvaret ikke kunne vokse verken i kvantitet eller kvalitet uten at dets nasjonale og demokratiske legitimitet ble styrket.⁴

Disse sterke kreftene fikk innført en ordning med tre oppbud – Linjen, Landvernet og Landstormen. Linjen var det minste av de tre, og bestod av de yngste og best trente soldatene. Linjen var den såkalte ”unionskontingenten” og sto til Kongen i Stockholms disposisjon. Etter en viss tjenestetid i Linjen ble så disse overført til de andre oppbudene. Grunnloven stadfestet at Landvernet, sammenlignbar med dagens hærreserve, bare kunne brukes utenfor Norges grenser med Stortingets samtykke. På den måten ble Landvernet en nasjonal linjehær i tillegg til den som inngikk i unionens felles militære styrker. Landstormen var alle våpenføre menn, og sammenlignbar med dagens Heimevern. Sammen gav disse nok volum til å virke avskrekkende ved unionsoppløsningen i 1905. Vi kan spekulere i om verneplikten var med på å forhindre en blodig krig den gangen.

Latent i verneplikten og ambisjonen om et tilstrekkelig forsvar ligger problemet med finansiering. I Norge så vi dette i mellomkrigstiden. Unionsoppløsningen i 1905 hadde skapt forståelse for behovet for et robust forsvar. Dessverre førte statens svake økonomi på 1920-tallet til kutt. Hæren ble for stor og for dyr. I stedet for å endre organisasjonen valgte politikerne, med støtte i den militære ledelsen og Forsvarskommissjonen av 1920, å bevare størrelsen, men kutte aktivitet. Senere måtte også strukturen reduseres, men den allmenne verneplikten opprettholdt. Slagordet var: ”Den lille, men gode hær”. Problemet ble imidlertid, i følge forsvarshistorikerne, at Hæren visst var liten, men dessverre ikke god.⁵

Selv om Hæren kunne vært større og bedre, viste likevel kampene om Narvik i 1940 at de norske vernepliktige soldatene var i stand til å delta i en moderne ”combined joint” operasjon. Ja, de klarte seg faktisk bedre enn mange av de utenlandske profesjonelle

avdelingene som deltok i striden, og påførte tyske styrker sitt første nederlag i krigen.

Nedbyggingen av Hæren fikk likevel mye av skylden for okkupasjonen i 1940. Dette preget de første tiårene etter krigen. Men fra begynnelsen av 1950-tallet og til midten av 1970-tallet skulle trenden snu. Økningene i ressurser til Forsvaret opphevet motsetningene mellom den rasjonelle, militære og den ideologiske dimensjonen i vernepliktsordningen.⁶

Fra midten av 70-tallet svingte pendelen igjen og gapet økte mellom Forsvarets målsetninger og de økonomiske rammene. Situasjonen ble vanskeligere, og Forsvarskommissjonen av 1990 anbefalte en omlegging av vernepliktsordningen for å unngå ”overproduksjon” av soldater.

Helt siden levée-en-masse har verneplikten vært et svært effektivt system – både militært og som verktøy i nasjonsbygging. Men vernepliktsforsvaret forutsetter at systemet tilføres nok ressurser til utrustning og øving. Folket som stiller soldatene må ha tillit til at Forsvaret forvalter sine oppgaver på en god måte og at politisk ledelse har en plan. Verneplikten i fremtiden må finne balansen mellom det rasjonelle, militære og det ideologiske.

Dagens verneplikt

Verneplikten i Norden handler om likhet og samfunnsdeltakelse. Hos oss er ikke distansen mellom ledere og soldater like stor som i andre land. I Norge er vi i den heldige situasjonen at folkehelse og utdanningsnivå hos ungdommen er blant de beste i verden. Det betyr at når Hæren selekterer ungdom til førstegangstjeneste, så får jeg, på samme måte som hærledelsen på 1700-tallet, lov til å velge blant de beste kandidatene.

Vi står midt i en ny overgang. En ny revolusjon. Vi beveger oss ut av det industriell-

le samfunnet, og inn i informasjonsalderen. Det digitale samfunnet.

For de fleste som hører på i dag er dette en utvikling som har startet etter at vi ble voksne. Menneskeheten brukte flere tusen år på overgangen fra jakt og sanking til jordbruk, og hundre år på å industrialisere. Det ser ut som at vi kun bruker noen tiår på digitaliseringen.⁷

Vi har nå fullstendig informasjon og data om alt – hvor som helst – hele tiden. Vi utvikler datakraft gjennom kunstig intelligens og maskinlæring som begynner å bli i stand til å behandle alt dette. Digitaliseringen har direkte konsekvenser i den fysiske verden, med teknologier som 3D printing, førerløse biler og avansert genredigering.

Hvorfor er dette viktig og hvordan er det annerledes fra den industrielle revolusjon?

Den industrielle revolusjonen effektiviserte produksjonen fra enkeltindivider – slik at hver enkelt leverte mer – til fordel for helheten.

Som jordbruksrevolusjonen var den industrielle drevet frem av ”teknologi”, hvis man aksepterer en bred definisjon av det begrepet. Overgangen kombinerte ny kunnskap om planter, jordsmonn og klima, med nye verktøy – som plogen.

Den industrielle revolusjonen ble drevet frem av maskiner med eksterne energikilder og kunnskap om matematikk og fysikk. Damp og kull i stedet for mennesker og hester. Disse maskinene gjorde oss enormt mer produktive.

Informasjonsrevolusjonen tar oss til et høyere nivå. Det handler ikke lengre om å effektivisere hvor mye hver enkelt av oss kan produsere, men om hvordan vi samhandler og forstår. Hvordan mennesker – marked – og verden – er bundet sammen. Denne revolusjonen er også drevet av teknologi – men den største effekten er kognitiv – inne i hodene våre.

Disse revolusjonene påvirker hvordan vi mennesker kjemper mot hverandre. Fra behovet for å forsvare et landområde – til effektiviseringen av krigføring til en grusom skala i første verdenskrig – og atombomben i andre. Den digitale tidsalder fører med seg risiko og usikkerhet vi ikke fullt ut kjenner ennå.

Mye er likevel bedre nå. Selv om media kan gi inntrykk av noe annet, spiller vold en mindre rolle nå enn tidligere. Ifølge Harvard-professoren Steven Pinker, forårsaket menneskelig vold så mye som 15% av alle dødsfall i tidlige jordbrukssamfunn. I det 20. århundre var antallet sunket til 5%. Så langt i det 21. århundre er vi nede i 1%.⁸

Ingen ønsker å snu trenden i denne statistikken, men likevel – siden finanskrisen i 2008 har den internasjonale sikkerhetssituasjonen blitt kraftig forverret. Konflikter blusser opp, og militære utgifter øker kraftig over hele verden.

Jeg parafraserer historikeren Yuval Harari, som oppsummerer slik:

...på samme måte som i 1914 da mordet på en østerriksk erkehertug tente gnisten som antente første verdenskrig, så kan en hendelse i [2021] ..i den syriske ørkenen, på den koreanske halvøya, [eller i sørkinahavet] sette fyr på verden og skape global konflikt.

Gitt spenningene i verden, og personligheten til ledere i Washington, [Russland], Pyongyang og flere andre steder, er det absolutt grunn til uro.⁹

Nord-Europa og Skandinavia har vært heldige. For Norge har det vært mye flaks, men vi har også gjort en del riktig. Opprettholdelsen av verneplikten er en av de tingene vi har gjort riktig.

Vår lovgitte, allmenne, verneplikt har i dag to deler. Førstegangstjenesten er soldatperioden der den enkelte får utdanning og senere tjenestegjør i en operativ avdeling.

Senere kommer reserveperioden, der man er rulleført og klar til å bli kalt ut i tjeneste skulle behovet oppstå.

Som Sjef Hæren er det både min glede og ansvar og forvalte den største delen av norske førstegangstjenestegjørende. Vi kaller kun inn rundt 12 % av årskullene – det er det rom for å øke.

I 2013 gjorde Norge verneplikten helt kjønnsnøytral. Først i verden. Vi er fortsatt ett av kun få land som gjør dette – men vi er i godt selskap med dere i Sverige, og Nederland.

Dette er positivt av flere grunner. For det første kunne Forsvaret fra da utnytte alt talentet fra hvert årskull, og ikke begrenset til kun den mannlige halvparten. For det andre var vi i forkant av tidsånden, og slapp å bli sett på som en anakronisme av en samfunnsinstitusjon som ikke hørte hjemme i 2020 eller fremtiden.

Moderne problem krever moderne løsninger. Utviklingen på de komplekse slagfeltene vi må være forberedt å kjempe i krever at vi har bredt sammensatt kompetanse. Her spiller tradisjonelle feminine og maskuline kvaliteter på lag og gjør hverandre gode. Mangfold gir oss god operativ effekt.

Blod, svette, utmattelse og frykt er fortsatt en sentral del av krigens krav. Våre soldater er avhengige av både mental og fysisk robusthet. Vi må være bevisst at mennesker er forskjellige. Vi har derfor differensierte både fysiske og psykiske krav som sikrer at hver enkelt soldat har forutsetningene til å lykkes med oppdraget *hun eller han* har. Rett soldat for oppdraget. Skandinavia har alltid hatt likestilte samfunn – dette er naturlig for oss.

Vi bruker vernepliktige soldater i skarpe operasjoner hver dag. De vokter Schengens yttergrense mot Russland, og de vokter kongehuset. Vi rekrutterer direkte fra førstegangs-

tjenesten og sender avdelinger på NATO oppdrag i Baltikum og internasjonale operasjoner i Irak. Vi fyller opp Heimevernet med ferdigutdannede soldater. Store deler av brigadens manøveravdelinger er bemannet av førstegangstjenestegjørende. Sammen med spesialister med lengre ståtid har vi en miks som leverer i verdensklasse.

Verneplikten er også svært populær. Vi har ofte titalls søkere til hver soldat som skal ansettes i Hæren. Dette gjør at vi kan selektere dem vi mener er best for jobben. Dette er en drømmesituasjon, og jeg tror ikke den kommer av seg selv. Vi tar våre vernepliktige på alvor og gir dem meningsfull tjeneste. Dette er ikke et friår, men seriøs utdanning og praksis som soldat.

Verneplikten som ”normaltilstand” i landet gjør også noe med hvordan befolkningen tenker på Forsvaret. Alle ungdommer vurderer det, fordi en betydelig andel av dem skal inn. Dette fører til at mange som kanskje ikke kunne tenkt seg en forsvarskarriere prøver likevel. Mange som velger å fortsette sier at de i utgangspunktet ikke planla militærtjeneste, men gjorde det fordi de ble utvalgt og det var normalt. På innsiden finner de ut at tjenesten passer dem og de blir med videre som spesialister eller søker seg til officersutdanning.

Verneplikten er derfor vår viktigste rekrutteringsarena. Jeg tror den sikrer at soldatene vi tar inn er bredt sammensatt fra hele samfunnet. Ikke kun en liten gruppe som velger en soldatkarriere av spesielle grunner. Dette ser vi skaper ”militære bobler” i land med andre system – der verdiene til det militære ofte avviker fra storsamfunnets.

Verneplikt og førstegangstjeneste gjør at limet mellom samfunnet og militæret blir sterkere – og at forsvaret representerer folket bedre.

Fremtidens verneplikt

Verneplikten er også min styrkebrønn for å gjennomføre en betydelig vekst i årene som kommer. Hæren skal øke antall inne til førstegangstjeneste med 67 % neste 10 årene. Dagens politisk vedtatte planer sikter mot 7 500 vernepliktige i årlig tjeneste.

Det gjør at vi inkluderer en større andel av årskullene og opprettholder kritisk masse i samfunnet. Vi vil i løpet av de nærmeste årene også utvikle systemet og innføre differensiert lengde på førstegangstjenesten. Noen vil tjenestegjøre i 12 og andre 15 eller 18 måneder. Dette gjør at vi kan bruke vernepliktige soldater mer fleksibelt og i flere funksjoner.

Økningen gir oss muligheten til å styrke Hæren med et antall kadrebaserte bataljoner. Reservister på beredskap og kontrakt som øker kampkraften i krise og krig. Dette muliggjør en nødvendig og vesentlig styrking av Hæren innenfor understøttelse og logistikk spesielt.

Styrkebrønnen med vernepliktige er morgendagens hær, hvor kombinasjonen av stående styrker med kadrebaserte reservestyrker gir oss større tilstedeværelse, bedre reaksjonsevne og økt utholdenhet – i daglige operasjoner og i krise eller krig.

Verneplikten gir oss soldater som er nær folket, samtidig som den muliggjør et volum som gir tilstedeværelse over tid. Dette gir oss muligheter både i møte med, og i utøvelsen av, sammensatte operasjoner.

Fellesoperasjoner og taktisk samvirke er standarden for oss – i fremtiden går vi mot en enda dypere integrasjon av våre operasjoner – vi blir ikke bare fellesoperative – vi blir gjennomgripende.

Tidlig i 2021 publiserte vi et nytt utviklingskonsept for Hæren som viser veien mot gjennomgripende operasjoner. Amerikanerne kaller sin forståelse av dette ”multi-domain

battle”. I Norge har vi vårt perspektiv. Hæren skal utvikle et kampsystem med evne til å slåss i hele konfliktspekteret. Det vil være evnen til å oppnå effekt i rammen av integrert samvirke som vil være avgjørende. Denne evnen kaller vi konvergens.

Informasjonssamfunnet krever digitalt innfødte soldater, med operasjonsmetodikk og teknologi som støtter. De som skal lykkes med militære oppdrag – på liv og død – for nasjonens interesse – må ha en helhetlig tilnærming. De vil operere i det fysiske, virtuelle og kognitive terrenget. Samtidig og naturlig.

Våre barn kjenner ikke den analoge verden. For dagens vernepliktige er det kanskje mer overraskende at en ting *ikke* er tilkoblet internett. Fremtidens hær må være høyteknologisk når vi kan, men også ha evne til å fungere lavteknologisk når vi må.

Men – vi må ikke glemme – mennesker er fortsatt i sentrum av all teknologien.

Clausewitz var tidlig ute blant vestlige tenkere med å introdusere menneskelige faktorer i militærteorien.¹⁰ Han definerte som kjent, krig som en kamp mellom evner og viljer – fysisk og moralsk styrke.

Clausewitz’ forbilde Napoleon førte den franske hæren gjennom et paradigmeskifte. De franske vernepliktige soldatene kjempet med en sterkere vilje og entusiasme enn tidligere. Hele samfunnet var direkte eller indirekte involvert i krigsinnsatsen.

Verneplikten i dag gir fortsatt en større avkastning enn bare soldatene. Storsamfunnet involveres. Vi rekrutterer de beste, og når de går ut av forsvaret – inntar de sentrale posisjoner i samfunnet. Vi bygger totalforsvaret med verneplikten. Det er en god, helhetlig, investering.

Clausewitz snakker om en trenighet mellom hæren, folket og statslederne. Det var ikke nok at hærføreren hadde en sterk vilje. Folket og den politiske ledelse må stå sammen

med de militære. Det må være i balanse – gjensidig tillit. Dette oppnår vi når soldatene har det samme verdigrunnlaget som folket og staten, og deler en forventning om at nasjonen best kan forsvares i fellesskap.

Krigens natur er konstant, mens krigens karakter endres. Verden utvikler seg raskt i retning av stadig tettere sammenknytning, økt kompleksitet – uforutsigbarhet og usikkerhet.

Den digitale revolusjon og informasjonssamfunnet stiller nye krav.

Enkeltsoldaten er en multi-domain plattform i seg selv. Sensor, effektor og beslutningstaker.

Hærens oppgave er å utdanne individene og hente ut eksponentiell effekt ved å sette dem sammen i avdelinger. Klar til strid.

Mange fremtidsvisjoner presenterer robotaktige hi-tech soldater. Jeg mener at det mest moderne vi kan få er soldater som forstår, og er en del av, den kulturen de forsvarer. De er best kvalifisert og mest motivert. Dagens soldater må være hentet fra dagens samfunn.

Verneplikten er det beste utgangspunktet for å bevare demokratiet og friheten i det 21. århundre.

Forfatteren er sjef for den norske Hæren og ble utnevnt som medlem av Kungl Krigsvetenskapsakademien i 2020.

Noter

1. Stubberud, Tore Asmund: ”Allmenn verneplikt – konflikt mellom ideal og praksis”, Hovedoppgave i idéhistorie, UiO, 2004, s 51. [Omskrevet til moderne orddrakt av oss].
2. Johansen, Iver: *Praktisering av verneplikten i Norge 1814–2000*, FFI-rapport 2000/02708.
3. ”Det tok imidlertid flere år før også de nordligste delene av landet ble inkludert i systemet, og først i hærordningen av 1897 tok hele landet del i verneplikten.” Ibid.
4. Ibid, s 11.
5. Ibid, s 13.
6. Ibid, s 15.
7. Bruncko, Martin: ”Beyond the Fourth Industrial Revolution”, *World Economic Forum*, 2015-11-13, <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/are-you-ready-for-the-information-revolution/>.
8. Pinker, Steven: *The Better Angels of Our Nature*, Viking Books, New York, NY 2011.
9. Harari, Yuval: *21 lessons for the 21st Century*, Random House, s 171.
10. Elden, Erik: ”Verdibasert forsvar og forsvarsvilje – mer enn bare kampkraft”, *Stratagem*, 2020-10-14.